

VOICA MARIA PUȘCAȘU

CTITORII DOBROVĂȚULUI. ÎNRUDIRI POSIBILE

Studiul de față face parte dintr-o cercetare mai amplă – deopotrivă arheologică și istorică – privind trecutul Mănăstirii Dobrovățului.

Firul prezentării noastre de acum se rezumă doar la expunerea acelor dintre ipotezele sau încheierile care se referă strict la înrudirea posibilă între două familii boierești: prima, aproape pierdută în anonimat, cea de-a doua, cu evoluție ascendentă în timp pe scara ierarhiei economice și politice a Moldovei, în special din secolul al XVII-lea.

Până la abordarea propriu-zisă a temei propuse, considerăm necesară o precizare de ordin general. Anume că statutul de ctitor de fapt, inițial, sau de ctitor de drept, deținut de urmași, are caracter perpetuu, chiar în situația în care așezământul în sine este total transformat sau chiar mutat în alt loc. Drept exemple concludente și explicite în acest sens cităm prevederile documentului de închinare la Mănăstirea Sfânta Ecaterina de la Muntele Sinai a fostei Mănăstiri Sfânta Vineri din Iași și pe cele din documentul de desființare a fostei Mănăstiri Cornet, din Țara Românească. Ambele, deopotrivă, dovadă clară a unui obicei practicat în amândouă Țările Române.

În primul caz, la 21 decembrie 1610, Nistor Ureche, de comun acord cu „*ctitorii bătrâni*” ai bisericii de lemn Sfânta Vineri, poruncește la mutarea acesteia în alt loc, ca „*să-i fie iarăși pomană lui Samson și casei sale*”, pe locul inițial ridicându-se o biserică de piatră, de data aceasta într-o nouă mănăstire, care este închinată metoh Sinaiului, tot cu acordul „*vechilor ctitori*”¹.

În cel de-al doilea caz, la 25 mai 1590, descendenții lui Udriște postelnic din Drăgoiești dăruiesc două sate Episcopiei din Râmnicu Vâlcea „*ce au fost la sfânta mănăstire care s-a numit Cornet, care s-a dărâmat, să fie veșnică pomenire vechilor ctitori*”².

Ca instituție monahală, Mănăstirea Dobrovățului – anume cea a cărei biserică a fost construită de Ștefan cel Mare în anii 1503–1504 – succede unui așezământ anterior, menționat ca atare, pentru prima dată, în anul 1499³. Închinată mării sărbători împărătești *Schimbarea la Față* și păstorită la acea dată de „*chir popa Ioanichie*”, fosta mănăstire – până acum nelocalizată – este cumpărată de

¹ DIR, A, XVII, II, doc. 450.

² *Ibidem*, B, XVI, V, doc. 465.

³ DRH, A, III, doc. 247, p. 444–446.

domnie, dimpreună cu cinci sate, în anul 1503⁴ și dăruită mănăstirii voievodale a Dobrovățului, cea până astăzi în ființă și închinată hramului *Pogorării Sfântului Duh*.

Ctitorii primei mănăstiri nu sunt explicit cunoscuți din informațiile documentare de care dispunem. Dat fiind însă faptul că, atât în anul 1499, cât și în anul 1503, Ștefan cel Mare achiziționează în total un număr de opt sate (prin schimb sau cumpărare) de la urmașii unui singur personaj, anume Ivan Damianovici, putem presupune că el sau descendenții săi fuseseră direct implicați în ctitorirea vechiului așezământ. Și, așa cum am demonstrat cu alt prilej⁵, în situația în care o mănăstire este vândută-cumpărată la fel ca oricare altă proprietate imobiliară, lăcașul în sine era, în fapt, o capelă de curte boierească, fără personalitate juridică și fără proprietăți proprii.

Cele opt sate, anume: Ruși, Călugăreni (Călugărești), Dumești, Fetești, Alexești, Munteni, Costiceni și Ostroveni – situate toate pe apa Dobrovățului – erau parte dintr-un uric, azi pierdut, acordat lui Ivan Damianovici de voievodul Alexandru cel Bun⁶ și care cuprindea, cu mare probabilitate, și alte posesiuni. Constatăm că, pentru primele trei sate, Ștefan cel Mare a dat în schimb alte patru sate, situate, respectiv, pe Bujor (Dumbrăveni și Radotești)⁷, pe Berheci (Davidești)⁸ și pe Hovrăleata (Neagomirești)⁹, deci într-o zonă situată la sud de domeniul nou constituit pentru propria mănăstire a Dobrovățului. Informații la care vom apela imediat confirmă faptul că proprietățile lui Ivan Damianovici și ale fiilor săi se aflau exact în aceeași zonă.

Încercarea de identificare a lui Ivan Damianovici – amintit astfel doar în cuprinsul celor două documente menționate – este dificilă¹⁰. Totuși, dacă coroborăm menționarea unui anume Ivan Șurinschi la 3 iunie 1429¹¹, cu posesiuni în actualul sat Ivănești, com. Pădureni, jud. Vaslui, cu mențiunea satului Șurinești (dispărut, fost în actuala comună Dănești, din același județ), aflat în hotar cu

⁴ *Ibidem*, doc. 295, p. 526–530.

⁵ Voica Maria Pușcașu, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, 2001, p. 151–153.

⁶ Actul fusese emis, cu mare probabilitate, în intervalul 1431–1432, din motive a căror discutare nu constituie obiectul prezentării de față. Pentru o primă argumentare a datării, vezi Voica Maria Pușcașu, *Biserica Dobrovăț, date istorice*, în *MMS*, LIII, nr. 1–3, 1977, p. 163–166.

⁷ Bujor, pârâu, numit apoi Rogoaza și Oțeleni, este afluent al Elanului la Gușiței, comuna D. Cantemir, Vaslui (cf. *DRH*, A, III, Indice, sub voce, p. 570).

⁸ Berheci, pârâu, este afluent al Bârladului lângă Tecuci (*ibidem*, p. 566).

⁹ Hovrăleata, denumită apoi Horaeța și Horoiata, este afluent al Bârladului în comuna Banca (*ibidem*, p. 593).

¹⁰ În documente relativ contemporane este amintit după 20 decembrie 1414 – ante 8 aprilie 1419 „pârâul lui Ivan”, localizat în zona orașului Huși (*ibidem*, A, I, doc. 39); apoi, lui Ivan Stângaciu i se întărește un sat pe Racova, „unde este casa lui”, la 15 iulie 1439 (*ibidem*, doc. 198, p. 280–281); Ivan Cautiș (*ibidem*, doc. 151, p. 207–208), cu proprietăți în zona Bacău, pare să nu prezinte interes din punctul nostru de vedere.

¹¹ *Ibidem*, doc. 90, p. 133–136.

domeniul nou constituit al Mănăstirii Dobrovățului, lucrurile par să capete contur. Dificultatea apare în momentul în care avem în vedere că documentul purtând data de 11 februarie 1400¹², în care este menționat satul Șurinești, este considerat astăzi un fals. Un fals determinat de autorii colecției **DRH** în baza grafiei, ortografiei, limbii, formularului, modului de atârnare a peceții și conținutului, redactat probabil în secolul al XVI-lea și „alcătuit în vederea acaparării unora dintre satele indicate în text”. Aceiași editori admit, însă, că sigiliul a fost luat de la un act autentic¹³. Fals, dar cât de fals ?! La 16 martie 1528, este amintită Anușca, fiica lui Dan Vameșul – același cu beneficiarul daniilor din actul considerat fals și datat 11 februarie 1400 – cu specificarea că „*acest privilegiu este stricat, cum ni este nouă cunoscut*”. Deținem mai multe elemente¹⁴ care ne conduc spre concluzia acestei paranteze, anume că actul considerat fals poate fi socotit mai mult drept o copie, cu inerente erori, adaptări sau omisiuni, copie făcută în secolul al XVI-lea – poate tocmai ca urmare a celor de mai sus – și căreia i s-a aplicat sigiliul privilegiului original.

Reținem – doar – că identificarea lui Ivan Damianovici cu Ivan Șurinschi pare să fie posibilă și că acesta deținea posesiuni spre sud, est și vest de locul în care Dobrovățul se vărsa în Vaslui.

Cunoaștem numele a doi dintre fiii lui Ivan Damianovici. Primul dintre aceștia, anume Voislav, este amintit doar în actul din anul 1499, ca tată al Cârstinei și Anușcăi (mamă a Nastasiei), fiice care dețineau în exclusivitate satele Ruși, Călugăreni și Dumești, schimbate cu Ștefan cel Mare pentru satele Dumbrăveni și Radotești, ambele pe Bujor, Davidești pe Berheci și Neagomirești pe Hovrăleata¹⁵. Cel puțin două dintre acestea, anume Davideștii și Neagomireștii, sunt amintite ca pierdute în hiclenie de Petru Carabăț, fost pârcălab de Vaslui, la 18 mai 1528¹⁶. Despre Voislav, însă, și despre descendența sa nu mai avem nici o știre directă după anul 1512.

Cel de-al doilea fiu a fost Mihai, a cărui descendență a putut fi urmărită până în primele decenii ale secolului al XVII-lea. Personajul apare pentru prima oară cu calitatea de pârcălab de Crăciuna la 13 mai 1484, atunci când cumpără de la Stanciul Stărostescul, fiul lui Fedco, satul Găleşaști pe Crasna¹⁷. Cetatea Crăciuna, construită de Radu cel Frumos înainte de anul 1471, a fost cucerită de Ștefan cel Mare la 10 martie 1482, și a fost alipită cu întreg ținutul Putnei la Țara Moldovei, prilej cu care, tot atunci, au fost numiți și primii doi pârcălabi, Vâlcea și

¹² *Ibidem*, doc. III, p. 418–420.

¹³ *Loc. cit.*, p. 419–420.

¹⁴ Elemente care sunt argumentate de constatări, altele decât cele care ne preocupă acum, ce vor fi discutate în monografia istorică și arheologică a Mănăstirii Dobrovățului, sub tipar.

¹⁵ **DRH**, A, I, doc. 247, p. 244–247.

¹⁶ **DIR**, A, XVI, I, doc. 261, p. 295–296, și doc. 272, p. 305–306.

¹⁷ **DRH**, A, II, doc. 260, p. 398–399.

Ivan¹⁸. Deoarece cetatea Crăciuna a fost distrusă prin foc în anul 1484, Mihu a succedat în funcția de pârcălab – probabil pentru scurt timp – unuia dintre cei imediat mai sus amintiți. Același Mihu apare cu funcția de medelnicer, ca hotarnic în actul emis la 7 martie 1493¹⁹ și, apoi, la 20 martie 1497, atunci când cumpără satul Rădeni de la urmașii lui Crețu de la Ialan²⁰. Deși este nominalizat, ca tată al Vasutcăi, în actul din 1503, se pare că la acea dată nu mai era medelnicer. Totuși, în unele dintre documentele secolului al XVI-lea, care îi privesc pe succesorii săi, va apare, mereu, ca „*Mihu medelnicerul*”.

Accentuăm faptul că un Mihu din Feerești vinde, la 9 octombrie 1487, o jumătate din satul Stârcești, la gura Tutovei²¹. În același timp, atragem atenția asupra faptului că, la acea dată, celălalt Mihu, fiul lui Ivan Damianovici, nu deținea nici o funcție și este probabil că a fost identificat în actul acum în discuție, prin indicarea satului unde își avea curtea de reședință. Situație în care trebuie să admitem că Mihu se căsătorise cu o descendentă a lui Feaer, fiind astfel cumnat cu Cosma Streașină. De asemenea, specificăm faptul că reședința din Feerești a fost, probabil, abandonată atunci când satul a fost cumpărat de Ștefan cel Mare și inclus în ocolul târgului Vaslui, la 15 octombrie 1491²².

Tot despre Mihu mai aflăm că, la 20 aprilie 1515, înainte de moartea sa, dăruise mănăstirii domnești a Dobrovățului satul Rădeni²³ și mai știm că Nicolae Iorga putea încă desluși cuvântul „medelnicer” pe piatra foarte tocită ce-i acoperise cândva mormântul, la interiorul bisericii mari a Dobrovățului²⁴. Această din urmă situație – constatată de altfel și arheologic – confirmă calitatea de ctitor de drept deținută de Mihu medelnicerul asupra mănăstirii vechi, calitate exercitată la data morții sale în cuprinsul bisericii construite de Ștefan cel Mare. Nu vom insista acum asupra împrejurărilor cu mult mai nuanțate care au susținut dreptul de înmormântare a lui Mihu în gropnița Dobrovățului.

De o mare importanță în reconstituirea proprietăților deținute de succesorii imediați ai lui Ivan Damianovici se arată a fi actul din anul 1519.

La 25 iunie, în Hârlău, Ștefăniță dă întărire pentru „*Ion și frații săi, Gurge și Necoară, și surorile lor: Anghelina și Marica, fiii Mihului medelnicerul*”, pe ale lor „*drepte ocini, moșii și cumpărătură și agonisită din slujbă a părintelui lor*”²⁵. Satele enumerate apoi sunt împărțite în trei categorii. Prima categorie cuprinde satele moștenite de Mihu, anume „*satul Găleștii pe Crasna, în amândouă ținuturile, și satul Ghereștii, din fundul Horincii, și alt satu Blăgeștii pe Lișcova, și*

¹⁸ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 93, 97.

¹⁹ DRH, A, III, doc. 125, p. 245.

²⁰ *Ibidem*, doc. 227, p. 403–405.

²¹ *Ibidem*, doc. 15, p. 24–25.

²² *Ibidem*, doc. 96, p. 188–191.

²³ DIR, A, XVI, I, doc. 95, p. 95–96.

²⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, București, 1909, p. 419.

²⁵ DIR, A, XVI, I, doc. 133, p. 145–147.

satul Sârbii, de asemeni pe Lișcova, și mai din sus de Sârbii, satul Hrăneștii, iar pe Lișcova și cu poiana ce iasti în fundul Lișcovii, în pădure, și satul Cătușa, pe Bârlad, și giumătate de gârlă Cătușenii și giumătate de ezer Cătușinii". Cea de-a doua categorie cuprinde satele date de Ștefan cel Mare medelnicerului Mihiu, anume: Măstecanii, Bujoreni, Pipărcanii și un sat „unde au șezut Slăvei și Mihăilă”, pe Bârlad. Și, în sfârșit, a treia categorie este reprezentată de un sat „driaptă răscumpărătură” de la călugării Bistriței, Băcșănești cu mori pe Bârlad.

În acest punct al expunerii, trebuie să facem câteva sublinieri. Mai întâi, că localizarea satelor moștenite – sau dobândite – de Mihiu medelnicerul se cantonează – toate – în bazinul râurilor Bârlad, Vaslui și Elan.

Apoi, că satele moștenite de Mihiu reprezintă cel puțin o jumătate din satele deținute cândva de Ivan Damianovici. Dacă adăugăm și celelalte opt sate trecute prin voia lui Ștefan cel Mare în proprietatea mănăstirii domnești a Dobrovățului, ajungem la un domeniu care însuma circa 20 de sate !

Dar, amintim în mod special faptul că două alte fiice ale lui Mihiu medelnicerul, Vasutca și Stana, nu mai sunt amintite în actul din anul 1519. Ambele cu descendență numeroasă, erau deja căsătorite la acea dată și primiseră cel puțin o parte din moștenirea ce li se cuvenea.

Descendenții Stanei, prin fiul său, Tudor, vând, la 28 februarie 1586, părți din Polițești pe Tutova, din uric de la Ștefan cel Mare²⁶ și, la 24 ianuarie 1589 – de data aceasta împreună cu verii lor, descendenții lui Giurge – satul Cătușe, pe Bârlad („ce acum se chiamă Feleștii”) lui Condrea Bucium²⁷.

Nepoata Vasutcăi, Tudora, a fost probabil căsătorită cu Sima Purcel, stăpân în Vilnești pe Telejina²⁸, deoarece satul cu pricina revine descendenților săi, dimpreună cu numele de Purcel. Fiii lor, Toader Purcel și Pinte, sunt ultimii din neam care mai dețin mici dregătorii: primul este menționat ca postelnic, cel de-al doilea ca șetrar. Amândoi s-au căsătorit cu fiicele unora dintre stăpânitorii de moșii în zonă. Tudor se căsătorește cu Anisia, urmașă a lui Vlad Dolhici (care aduce drept dotă și satul Dușești, pe Vaslui), iar Pinte se căsătorește cu Greaca Capotă (care aduce drept dotă părți din satul Căpotești), descendentă a lui Crețu de la Ialan cu care, însă, nu a avut urmași.

Din acest obositor excurs – care nu epuizează, însă, toate elementele de discutat – reiese că urmașii lui Mihiu medelnicerul au continuat să dețină sate în aceeași zonă și, probabil, să și viețuiască acolo. De asemenea, reiese cu claritate faptul că ei au preferat să contracteze legături matrimoniale cu reprezentanții altor familii cu posesiuni învecinate, fără a putea – în nici un caz – să le cunoaștem pe toate.

²⁶ *Ibidem*, A, XVI, III, doc. 373, p. 307.

²⁷ *Ibidem*, doc. 503, p. 413–414.

²⁸ *Ibidem*, A, XVI, I, doc. 306, p. 339–340.

Și iată că numeroșii copii și nepoți ai lui Toader Purcel postelnic, cu o situație economică în declin, înstrăinează aproape sistematic multe dintre părțile lor de moștenire. Dintre aceste vânzări, un număr de șapte se fac către Ionașco Cehan vornic și câte una, spre Petrea Cehan și Racoviță Cehan.

Ne oprim, acum, pentru a puncta – mult mai pe scurt, de această dată – câteva dintre elementele genealogice cunoscute cu privire la familia Cehăneștilor.

Toponimul Cehani este cunoscut cu valoare de „movilă săpată”, dar și de sat în hotar cu ocolul Bârladului, din 10 ianuarie 1495²⁹. Petrașco Cehan este menționat ca descendent al lui Horga cel Bătrân, care deținea unele proprietăți dincolo de Prut³⁰. El cumpără de la nepoata lui Toader Purcel, Longhina, părți din Răci, pe Vaslui³¹. Fratele său, Ionașco Cehan, cumpără de la descendenții lui Mihai medelnicerul satele Codăești, Dușești și Pârșești³². Același Ionașco Cehan mai achiziționează în decursul deceniilor al treilea și al patrulea al secolului al XVII-lea – singur, sau împreună cu frații săi – încă cel puțin alte șapte sate, situate toate în ținutul Fălciu. Căsătorit cu Nastasia, fiica lui Dumitru fost vornic, Ionașco Cehan moare fără copii, toată averea revenind fraților săi³³. Oricum, satele care ne interesează revin lui Petre și fiilor săi, Racoviță Cehan – căsătorit cu Tofana, fiica lui Pătrașco Șoldan –, Apostol – căsătorit cu fiica lui Bolea vornic – și Constantin, probabil mort de tânăr.

Achiziționarea satelor în discuție, de ajuns de metodică, ținând seama de multele etape parcurse pentru stăpânirea tuturor părților lor, poate fi asimilată cu exercitarea unui drept de preemțiune generat de relațiile de rudenie anterior existente între cele două familii.

Posibilitatea înrudirii celor două familii mai capătă și alte confirmări.

În anul 1651, Mănăstirea Dobrovățului este închinată de Vasile Lupu voievod la Mănăstirea Zografu. În actul de închinare, se accentuează faptul că ambele – Dobrovățul și Zografu – au fost ctitorite de Ștefan cel Mare. La acea dată, Mănăstirea Dobrovățului era părăsită, „lipsită de călugări, într-o stare mizerabilă”, fiind subînțeleasă intenția domnului de a îndrepta această stare de lucruri tocmai prin sus-zisa închinare, ca metoh, la Zografu, cu toate proprietățile, „mori, iazuri, vii, țigani și venituri de care s-a bucurat sub domnia cei înainte de noi”³⁴. Chiar dacă în majoritatea cazurilor, când s-a procedat la astfel de închinări, rezultatele au fost mai puțin decât mulțumitoare, nici acum nu putem pune la îndoială buna credință a celor care făceau închinarea și dorința lor sinceră de a revigora viața

²⁹ DRH, A, III, doc. 151, p. 279–282.

³⁰ *Ibidem*, A, II, doc. 246, p. 375.

³¹ DIR, A, XVII, IV, doc. 224.

³² DRH, A, XXIII, doc. 54, 67, 116, 415, 490, respectiv, p. 55, 74, 154, 476 și 549.

³³ Menționați documentar sunt Toma, slugă domnească, Nechifor, Nicoară, Bălan și Petre Cehan și surorile Mușa și Măgdalina.

³⁴ Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 139.

monahală și de a asigura întreținerea mănăstirilor și a moșiilor acestora printr-o bună administrare.

Cu atât mai surprinzătoare apare astfel intervenția – am zice noi, în forță – a lui Nicolae Racoviță hatmanul, fiul lui Racoviță Cehan, întru sprijinirea Mănăstirii Dobrovățului. El construiește aici incinta de zid și turnul clopotniță. Atența lor cercetare de parament, ca și rezultatele investigațiilor arheologice adevăresc cele spuse, cu remarca conform căreia nivelele superioare ale turnului de intrare au fost realmente refăcute în anul 1743, cum informează și propria pisanie, din forma inițială a turnului păstrându-se doar primul nivel, cel al gangului porții. La 14 iunie 1663, Nicolae Racoviță terminase deja construirea unei case de piatră, pe pivniță, și acoperise biserica mică³⁵. Și chiar așa au stat lucrurile: la circa 20 m vest de biserică au fost identificate, prin săpături arheologice, pivnițele casei ridicate de el, atunci și acolo.

Și pentru ca lucrurile să fie foarte clare, atât Racoviță Cehan Eftodie mare logofăt, mort la 15 decembrie 1664, cu soția sa Tofana, moartă un an mai târziu, la 31 decembrie 1665, apoi, fiii lor, Nicolae Racoviță, hatman și logofăt, mort la 8 martie 1685, și Ion vistier, mort în august 1688, și doi dintre copiii lui Nicolae – Andrei postelnic, mort la 21 iulie 1685, și Ecaterina, moartă în 1674 – au fost, cu toții, înmormântați în gropnița Dobrovățului. Și aceasta în condiția în care mormintele ocupă zona nordică a gropniței, prezervând cu grijă cele două morminte din zona sudică: cel al lui Mișu medelnicerul și cel al uneia dintre nepoatele sale, Nastasia, descendentă a lui Voislav. Tâlcuirea prezenței mormântului acesteia din urmă depășește cu mult discuția de față.

Și pentru ca toate aceste legături – doar aparente la prima vedere – să-și capete, în sfârșit, o confirmare, în 12 iulie 1705 sunt întărite veniturile bisericii din Feerești, deoarece „*iaste făcută de răposaii dumnealor ai Racovițeștilor, unde zac trupurile lor*”³⁶.

În virtutea dreptului lor ctitoricesc, unii dintre membrii familiei lui Ivan Damianovici sunt îngropați la Dobrovăț, Mișu și Nastasia în gropniță și – probabil – alți patru în pronaos. Megieși și încuscriți în timp, Racovițeștii preiau asupra lor obligațiile ce revin ctitorilor de drept și beneficiază, la rândul lor, de posibilitatea – cuvenită tocmai în baza sus-zisei calități – de a se îngropa la interiorul bisericii. Și aceasta cu tot respectul cuvenit mormintelor celor cărora le datorau această mare cinste.

³⁵ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VIII, Iași, 1914, p. 226.

³⁶ *Ibidem*, XVI, Iași, 1926, p. 110–112.